

Прешбурський з'їзд в справі спадщини по Бабенбергах¹⁾. (Причинок до історії великого австрійського безкоролівя).

НАПИСАВ

БОГДАН БАРВІНСЬКИЙ.

З м і с т :

Звістка Галицької літописи під р. 1252. — Інтерпретації сеї звістки : 1. проф. Шараневича; 2. проф. Дашкевича; 3. проф. Грушевського. — Моя критика їх поглядів. — Короткий огляд справи австрійської спадщини від р. 1246—1250. — Звістка II континуації Санкруценського річника під р. 1250. — Моя інтерпретація обох звісток.

Галицько-волинська літопись (третя часть т. зв. Іпатської літописи) подає під р. 6760 (1252) дуже цікаву та при тім дуже неясну звістку про з'їзд галицького князя Данила з угор-

¹⁾ Отя розвідка повстала з малого уступу розвідки про „Участь галицького князя Данила в боротьбі за австрійську спадщину“, читаної в зимовім семестрі 1900 р. на історичних семінарах Впов. проф. Грушевського в руській мові, Впов. проф. дра Фінкля в польській мові. Розширивши та переробивши відповідно сеї уступ, я надрукував його яко особну розвідку в „Руслані“ за р. 1901 (ч. 231—235) та видав окремою відбиткою п. з. „З'їзд галицького князя Данила з угорським королем Белею IV. в Прешбурзі 1250 р. Історично-критична аналіза“. (Львів, 16^о, ст. 18). Рецензія її появилася в „Кіевской Старинѣ“ т. LXXVI (книжка за січень 1902 р., бібліографія ст. 38—39). Поверховність сеї рецензії виказав я в своїй „Відповіді рецензентови Н. М.“ („Руслан“ за р. 1902, ч. 62—63). В зимовім семестрі 1901/2 р. предложив я свою розвідку в німецькій мові на історичнім семінарі проф. дра Редліха у Відні. Призбравши ще лещо потрібного матеріялу, переробив я свою розвідку зовсім наново і в сім виді відчитав її в зимовім семестрі 1902/3 р. на історичнім семінарі Впов. проф. Грушевського і на засіданю історично-філософ. секції Наукового тов. ім. Шевченка. Вважаю милим обовязком зложити прилюдну подяку Впов. Професорови за цінні уваги, уділені мені, з яких я позволив собі скористати. — *Б. Б.*

ським королем Белею IV в Прешбурзі, в часі великого австрійського безкородія:

„Присла король Угорьскы к Данилу, прося его на помощь: бѣ бо имѣ рать на бои с Нѣмци; идему на помощь и приде къ Пожгу. Пришли бо бяху послы Нѣмѣцкыи к нему, бѣ бо царь обѣдержа Ведень, землю Ракушьску и Штирьску: Герцюкъ бо уже убьенъ бысть. Бѣ бо имена посламъ: воевода царевъ и пискупъ Жалошъ Пурьскый, рекомый Сольскый, и Гарихъ Поруньскый, и Ота Гаретенъникъ Пѣтовъскый“¹⁾

Дальша частина сеї звістки²⁾ не має для нас великої вартости, бо літописець займає ся там лиш описом вражіння, яке зробив на Німців багатий стрій князя Данила та сьвітла збруя його лицарської дружини і з якою радістю прийняв галицького князя Беля IV. Особливу вартість має в сій часті звістки лишень подання пори року, в якій мала місце стріча Данила з Белею, бо се власне багато нам помогло при розв'язуванні загадки, поставленої галицьким літописцем.

¹⁾ Літопись по Ипатскому списку. Издание археограф. комиссiи. С.-Петербургъ 1871, ст. 540. „Пожга“ галицької літописи, се Прешбурґі, німецький „Pressburg“, угорський „Pozsony“, латинське „Posonium“. На Прешбурґ ішов все Беля IV походами до Австрії. Fr. Wertner — Die Regierung Bela's des Vierten (Ungarische Revue XIII 1893. ст. 481 (похід Белі в 1252 р.).

„Ведень“ подано в Іпатськім кодексі. Се слово вставили в текст літописи її видавці з р. 1871, уважаючи варіант „одинъ“ кодекса Хлебніковсько-Погодівського „ошибочним“. (Лѣт. по Ипат. сп. 1871, ст. 540, нот. †††). Видавці Іпатської літописи з р. 1845 (Полное Собрание Русскихъ Лѣтописей II, ст. 187 і нот. г признали рацію варіантови „одинъ“ код. XII., вставили його в текст і додали увагу, що сей варіант „испорченъ“ в Іпат. код. на „Ведень“. Варіант „одинъ“ не позбавлений всякої вартости. Він значить тут „сам“. Проф. Шараневич переклав його зовсім слушно словом „allein“ (Нур.-Chron. розд. VII, с. III). Сей варіант мавби тут навіть більше значіння, чим „Ведень“, який тут властиво злишний, коли-б не одна трудність що до прийняття варіанта „одинъ“. Редактор чи властиво переписувач, міг скорше перекрутити „Ведень“ на „одинъ“, чим противно. Чоловікови, що жив десь в Володимирі, чи дальше на півночі, та може й не чув про Відень, ледво чи могло-б прийти на думку, замінити „одинъ“ на „Ведень“. Хоч варіант „одинъ“ цікавий, то однак годі його прийняти без застережень і тому лучше триматись варіанта „Ведень“ Іпатського кодекса, старшого часом від кодекса XII.

²⁾ Лѣтоп. по Ипат. сп. с. 540—541.

Слаба сторона гіпотези пок. Шараневича в тім, що він замало звертав увагу на обставини, які промовляють против її виводів. Се-ж річ загально відома, що Конрад IV вів під той час боротьбу з папою і зі своїм, папою протегованим контркандидатом Вільгельмом з Голандії та так був занятий подіями в Італії (куди в жовтні 1251 р. раз на все удав ся), що не лиш не виступав з ніякими претензіями до спадщини по Бабенбергах, але навіть не звертав уваги на осиротіле князівство.¹⁾ Про яку небудь війну та переговори сього короля з Белею IV австрійські (розумієть ся й загально-німецькі) та угорські літописи нічого не згадують.²⁾ Що до року 1251, який проф. Шараневич приймив для згаданих подій зауважимо, що Беля IV в сім році не провадив ніяких воен.³⁾

Більшої уваги заслугує гіпотеза професора київського університету Дашкевича, котрий лучить рівно-ж події, які подає галицька літопись (себто війну Белі IV і з'їзду в Прешбурзі) з історією німецького цїсарства, одначе прикладає їх до цїсаря Фридриха II, уважаючи рівночасно послів, присутних в Прешбурзі, послами сьогож цїсаря. Але з огляду на се, що цїсар Фридрих II помер вже 13 грудня 1250 р., мусїв проф. Дашкевич яко властивий рік з'їзду покласти не 1252 лиш 1249 р.⁴⁾

Одначе й ся гіпотеза не може удержатись з подібних причин, що й гіпотеза проф. Шараневича. В жерелах ми не знаходимо найменшої згадки про якусь війну та переговори цїсаря Фридриха II з Белею IV. А що, як се низше викажу, *terminus non ante quem* для з'їзду в Прешбурзі служить тут без сумніву похід Белі IV до Австрії 1250 р. (тоді виступав він

і на сс. 55, 59 і 62. Р. 1250 приймив він на ст. 56—57 для зовсїм иньшого походу Данила на Угорщину.

¹⁾ Huber — *Geschichte Österreich* I. с. 524; Lorenz — *Deutsche Geschichte* I, с. 79 і Pölitz-Lorenz — *Österreichische Geschichte* (2 Aufl.), Wien 1871, с. 35.

²⁾ Про відносини Белі IV до німецького цїсарства *cfr.* монографію Wertner-a — *Die Regierung Bela's des Vierten* (*Ungarische Revue* XIII. Budapest 1893). Беля просив у Фридриха II і Конрада IV помочи против Татар і в разі колп-б її одержав, обіцяв признати себе ленником німецького цїсарства (с. 364).

³⁾ Ми не найшли в ніяких жерелах згадки про якусь війну Белі IV в 1251 р.

⁴⁾ Княженіє Данила Галицького по русскимъ и иностраннымъ извѣстіямъ. Київъ 1873 (відбитка з „Кіевскихъ Университетскихъ Извѣстій“) с. 98, нот. 4.

у перше оружно з претенсіями до австрійської спадщини¹⁾, тож рік 1249 зовсім тут не надаєть ся.

Остатніми часами заняв ся проф. Грушевський в двох знаменитих працях²⁾ наново звісткою галицької літописи, ідучи за гіпотезою проф. Дашкевича. По думці Впов. професора можна для звістки про похід Данила на Угорщину означити досить докладну дату. Речення „бѣ бо царь обѣдержа Ведень.“ вказує без сумніву на те, що літописну звістку треба покласти між 1247 і першою половиною 1249 р., бо в тім часі були оба австрійські краї дійсно в руках цісаря Фридриха II; до другої половини 1249 р. не можна прикласти звістки галицької літописи, бо Відень був тоді вже в володінню маркграфа Германа баденського; речення „герцюкъ бо уже убѣнь бысть“ впевняє проф. Грушевського, що війна Белі IV та з'їзд в Прешбурзі мали місце „невдовзі“ по смерті остатнього Бабенберга, герцога Фридриха II Воевничого. Остаточню думає проф. Грушевський, що з огляду на литовські події, які літописець занотував слідом по звістці про прешбурський з'їзд, найправдоподібнішим роком, під який сю звістку годило-б ся покласти, був би рік 1248.³⁾

¹⁾ Huber — Gesch. Öst. I, с. 524; Lorenz — D. Gesch. I, с. 107. З сим таки мусимо числитись по тій причині, що австрійські жерела не подають перед 1250 р. звістки про якийсь похід Белі до Австрії.

²⁾ Історія Укр.-Руси III, с. 165 і 550 (нот. до с. 165); Хронологія с. 34 — 35.

³⁾ Найбільшу трудність для нашої гіпотези про рік прешбурського з'їзду (1250 р.) представляє власне та обставина, що літописець слідом по звістці про сей з'їзд нотує литовські події та лучить їх з попередньою звісткою зворотом „Въ то же лѣто“. Се вказувало-б, що вигнання братаничів Мендовга мало місце таки в сім же році, що й прешбурський з'їзд. Супроти сього, що ми приймаємо для прешбурського з'їзду р. 1250, треба-б і всі литовські події, записані по ньому, класти по черзі, починаючи з 1250 р. Се одначе неможливе з того згляду, що для сих подій маємо *terminus non post quem*: кореспонденцію Мендовга з папою літом 1251 р. по його охрещеню. Охрещення Мендовга кладе проф. Грушевський на початок 1251 р. і по тій причині розмішує решту подій почавши з р. 1248. (Хронологія с. 35). Вигнання братаничів Мендовга сталося по думці проф. Грушевського десь 1248 р. (кінець), а передтим прешбурський з'їзд, на що власне мав би вказувати зворот „въ то же лѣто“. Пригляньмось одначе ближше висказови галицького літописця про його спосіб писання літописи. Під р. 1254 пише літописець: „Хронографу же нужна есть писати все и вся бывшая, овогда же писати в передняя, овогда же воступати в задняя“ (Лѣт. по Ипат. сп. вид. 1871 р. с. 544). Тут, як думаємо, літописець дає до пізнання, що

Але й сей вислід не видаєть ся нам відповідно мотивованим по тій причині, що проф. Грушевський (подібно як Шара-

він не писав всего в хронологічнім порядку, що часом подавав ранішню подію пізнійше, а пізнійшу скорше, ніж повинен. На се маємо досить доказів і то особливо в уступах, де оповідають ся галицькі події в звязку з подіями в австрійських краях, а що більше, літописець як раз при австрійських подіях виправдуєть ся. Ми перейдемо тут всі ті уступи щоб переконатись, чи нам треба числитись рішучо з тим фактом, що прешбурський з'їзд занотований в літописи перед литовськими подіями та що його лучить з ними зворот „в то же лѣто“.

Під р. 1252 оповів літописець про убите австрійського герцога яко про річ вже доконану. Тимчасом під 1254 р. вертає до сеї справи та оповідає, якою смертю згинув сей герцог, хоч на початку сего оповідання поставив літописець зворот „Въ то же лѣто времени минувшу“, що властиво належить до оповідання про похід Данила на Шлезк, який став ся по литовських подіях, (cf. Хронологія с. 36). Під р. 1257 оповідає літописець про кінець австрійської справи, себто про облогу Гімберга та поворот Романа на Русь, що властиво повинен був оповісти перед походом Данила на Шлезк при подіях занотованих під р. 1254. Возьмім ще на увагу події, занотовані під р. 1235, а побачимо, що їх порядок не є хронологічний навіть помимо сего, що получені вони подібними зворотами, як „в то же лѣто“. По оповіданню про відібранне Романовичами Дорогичина „крижевника“, що сталось в марті 1238 р. (Хронологія с. 65), читаємо: „Данилови въ томъ же лѣтѣ пошедшу на Михаила...“ Сей факт служить повторенням вже оповіджених висше і належить до 1237 р. (Хрон. с. 26) мимо згаданого звороту злучного. Дальше йде оповідання про напущення Романовичами Литви на Конрада Мазовецького та їх гостину у угорського короля. Оба сї факти получені з оповіданням про похід на Михайла зворотами: „По томъ же лѣтѣ“ і „в то время“. Коли отже оповідання про похід на Михайла перед ними, се лиш повторення висше оповідженого, то тут не значить нічо в означенню хронології такий зворот, як „по томъ же лѣтѣ“ і т. д., бо, як бачимо, не вказують на хронологічний порядок подій. Дивім ся далі. По оповіданню про гостину Романовичів на Угорщині оповідає літописець про війну австрійського герцога з німецьким цісарем та охоту Романовичів іти першому в поміч. Війна цісаря та герцога припадає на грудень-цвітень 1236—7 р., а Романовичі вибирають ся в поміч з початком 1237 р. (Хрон. с. 65). Перед тим однак ми маємо вже оповіджені пізнійші події з р. 1238; але що на початку оповідання про війну цісаря та герцога стоїть злучний зворот „в то время“, тож виходило-б з сего, що сей факт став ся по сих, що відносять ся властиво до 1238 р. (відібране Дорогичина, напущення Литви на Конрада, гостини Ром. на Угор.). Тимчасом і тут нас заводять сї злучні звороти, бо показуєть ся, що при тій усім порядку подій не хронологічний.

Перейшовши се навіть досить загально, питаємось, чи мусимо строго триматись сього, що між звісткою про прешбурський з'їзд та вигнанням Мендовгових братаничів стоїть злучний зворот „Въ то же лѣто“?

невич і Дашкевич) не звертає уваги на обставини, котрі рішучо промовляють против його гіпотези.¹⁾ Тож задачею нашої розвідки буде: перевести докладну аналізу звістки Галицької літописи, вияснити її скільки можливо критично при помочи історично-певних фактів та притім докладно виказати коли вже не безосновність гіпотез наших попередників, то можливість ще іншої гіпотези.

Перед тим одначе подамо короткий огляд подій в австрійських краях від смерті остатнього Бабенберга аж до часу першого оружного виступлення Белі IV з претенсіями до сих країв

Чи через те мусимо припускати, що прешбурський з'їзд, се подія вчасніша від сеї другої, або що походить з одного року? Сього по повисшій ми ніяк не можемо сказати. Тут може бути така сама історія, як у висше поданім уступі з р. 1235, де накопичені факти з найрізнійших літ в зовсім нехронологічним порядку, хоч на хронологічний порядок і вказували-б згадувані злучні звороти. Так отже зворот „въ то же лѣто“ не дає нам повної і гаранції на те, щоб з'їзд прешбурський мусів статись по тій причині перед литовськими подіями.

Низше стараємось виказати, що *terminus non ante quem* для з'їзду в Прешбурзі служить похід Белі IV до Австрії в липні 1250 р. (літописна війна з Німцями). З огляду на се прешбурський з'їзд треба вставити між литовські події. В хронологічній таблиці, уставленій проф. Грушевським для литовських подій від 1248 р. (Хронологія с. 67) покладено утечу братаничів Мендовга на 1248 р. (кінець), похід Романовичів на Ятвягів на 1248 (кінець) або початок 1249. Тут власне між тими подіями розділеними прешбурським з'їздом, може заходити звязь через зворот „въ то же лѣто“ (приклади такої звязи маємо під р. 1235). Приготовання Романовичів до війни з Мендовгом кладе проф. Грушевський на 1249 р., похід на Новгородок 1249/50, похід Товтивила на Литву на 1250 р. З літописних слів „потомъ же“ можна-б вносити, що він стався таки небавом по поході на Новгородок, отже в першій половині 1250 р. Зістаєть ся вільною друга половина 1250 р. для з'їзду в Прешбурзі. В сім році Данило не бере особисто участи в литовській війні, лиш дає Товтивилу помічні полки. Чи не має воно якої звязи з тим спізненням Данила з помочю для угорського короля? Данило вибираєть ся на Угорщину не якнебудь, а іде „исполчи вся люди свои“. Але що часть його полків була, як сказано, з Товтивилом на Литві, тож дуже можливо, що галицький князь, ждучи на їх поворот, спізнивсь опісля з помочю для угорського короля й прийшов вже по всім до Прешбурга, де здаєть ся задержався Беля в повороті з походу. Колиб і в тім разі зворот „потомъ же“ завів нас, то й мимо сього можна-б класти прешбурський з'їзд на 2-гу пол. 1250 р., бо в поході Товтивила не було Данила, отже остатній міг був в тім часі вибратись на Угорщину.

1) Обставини, які промовляють проти всіх трех гіпотез се той цілий матеріал, якого ми ужили в своїй розвідці для піддержання нашої гіпотези *contra* тамтим.

в р. 1250, бо на нашу думку лише тоді ціла наша гіпотеза стане добре зрозумілою.

Остатній австрійський герцог з роду Бабенбертів, Фридрих II Воевничий, поляг 15 червня 1246 р. в битві над рікою Литавою. Німецький цісар Фридрих II, уважаючи австрійські краї, себто Австрію та Стирию, осиротілим ленном німецького цісарства, післав туди з весною 1247 р. графа Оттона з Еберштайну, щоб сей завідував ними як цісарський „*capitaneus et procurator*“.¹⁾ На другий рік, себто 1248 відкликав його цісар з Австрії та іменував в червні сього року вже аж двох намісників, „*capitanei*“, герцога Оттона з Баварії для Австрії й графа Майнгарда з Гориції для Стирії.²⁾ В другій половині 1249 р. бачимо претендентом до австрійського престолу маркграфа Германа баденського. Він був свояком (сестрінком) цісарського намісника Австрії, герцога Оттона з Баварії, тож сей остатній не робив йому ніяких перепон у заходах коло позискання австрійської княжої корони.³⁾ Оттон баварський постарався навіть про се, що Герман баденський оженив ся з братанницею остатнього Бабенберта, Гертрудою, вдовою по маркграфі Моравії, Володиславі, сині чеського короля Вячеслава.⁴⁾ Що більше, Оттон баварський, не зважаючи на се, що був цісарським намісником, укладав з Германом якісь пляни та уложив навіть з ним (близше незнаний) компроміс, обов'язуючись правдоподібно попірати його у висше згаданім замірі.⁵⁾ Маючи так могучого протектора в особі цісарського намісника Австрії, заняв Герман баденський в осени 1249 р. Вінер-Найштадт, Відень та иньші австрійські міста,⁶⁾ але що позискав собі лиш незначне число сторонників, тож австрійські краї не дістались ніколи в його володінне. Крім сього ніхто з кандидатурою Германа не числив ся, уважаючи його узурпатором.⁷⁾ В початках 1250 р.

¹⁾ Huber — *Gesch. Öst.* I, с. 517.

²⁾ Böhmer-Ficker — *Regesta imperii* V, 1, с. 666, ч. 3707; с. 667, ч. 3708; *cfr.* також с. 682, ч. 3792 і Huber — *Gesch. Öst.* I, с. 520 (і нот. 3).

³⁾ Huber — *Gesch. Öst.* I, с. 520.

⁴⁾ *Ibidem* с. 517 і 519.

⁵⁾ Близше про сей компроміс *cfr.* Lorenz — *D. Gesch.* I, с. 71—72. Ввагалі політика Оттона баварського в Австрії була „неясна“ й „загадкова“, як се підносить Riezler — *Geschichte Baierns* II, с. 89.

⁶⁾ Huber — *Gesch. Öst.* I, с. 523.

⁷⁾ *Continuatio Garstensis ad. a. 1250* (у Pertz-a *Monumenta Germaniae Scriptores* IX, с. 599); Hermannus, *marchgravius de Paden*,

уступив Оттон баварський зі свого становища цісарського намісника Австрії, а на його місце заіменував цісар намісника Стирії графа Майнгарда з Горицці,¹⁾ віддаючи йому одному власть над обома краями. Так отже навіть в 1250 р. бабенберське питання не було ще остаточно на нічию користь розв'язане, а австрійські краї й далше були в фактичнім володінню цісаря Фридриха II.²⁾

qui nomen ducis Austrie sibi usurpaverat. Майже у всіх інших австрійських річниках читаємо такі слова: Hermannus marchio de Paden voluit esse dux Austrie, sed non valuit. cfr. напр. Cont. Sancrucensis II. ad a. 1248 (M. G. SS. IX, с. 642). Ці слова австр. річників треба уважати родом публичної opinii в наших часах. cfr. ще Huber — Gesch. Ost. I, с. 519 і 520.

¹⁾ Ще 12 грудня 1249 р. стрічаємо в грамотах Оттона бав. яко цісарського намісника Австрії. Böhmer-Ficker — Reg. imp. V, 4 (vol. 1) с. 1705, ч. 11.155. 20 січня 1250 р. є вже ним Майнгард з Горицці. Ibidem с. 1709, ч. 11.588.

²⁾ Сей факт підносимо з натиском і над ним троха спинимось. На думку проф. Грушевського звістку Гал. літописи годить ся віднести до 1248 р. або першої половини 1249 р. з огляду на се, що в другій пол. 1249 р. Відень не був вже в володінню німецького цісаря, а в руках Германа бад. Се за слабкий аргумент. Више було подано, що се посідання Відня Германом так було ефемеричне, що навіть австрійські річники не числили ся з ним поважно. Герман лиш був зайняв Відень (cfr. його грамоту для Відня з 22/9 (XI. Kl. Octobr.) 1249 р. виставлену „in civitate Wiennensi“ у Lambacher-a — Österreichisches Interregnum. Wien 1773. Anhang XIV, с. 25), але не перебував в ньому з страху перед ворожою партією австрійських магнатів. Він жив в укріпленім замку на Каленберзі (cfr. Fischer — Merkwürdige Schicksale des Stiftes und der Stadt von Kloster-Neuburg, Wien 1875: „Der Sicherheit wegen residirt er, Hermann und Gertrud in Kahlenberg, sie glaubten sich in Wien nicht sicher“). Цитат у Шараневича Нур.-Chron. ст. 124, нот. 310), то в Вінер-Найштаді, то в Кльостер-Найбурзі (Szaraniewicz — Нур.-Chron. ст. 57 і 58). Таке посідання Відня рівнялось просто ніякому, тож галицький літописець не числивсь, на нашу думку, з ним, подібно як австрійські річникарі. Що крім австрійських країв подано в однім з кодексів літописи ще спеціально Відень, з сього такого виводу робити не можна. Відень міг літописець причіпити для піднесення риторичности свого оповідання (оно належить в цілости безперечно до найбільш риторичних уступів галицької літописи), а може для якогось умисного зазначення, що в часі з'їзду в Прешбурзі Відень був в руках цісаря, а не в інших. В чіх руках були оба краї, до того належав цілком природно й Відень, хочби там на хвилю його хтось інших зайняв. Що до років, які подає проф. Груш. для звістки гал. літ. скажемо на разі те, що й при критиці гіпотези проф. Дашкевича: про борбу Белі IV за австрійську спадщину перед 1250 р. ми нічого не

Не вважаючи на те, що лише незначне число австрійських панів було по стороні Германа баденського, він успів ще якийсь час удержатись в Австрії. Деякі з його сторонників вдерлись були навіть з початком 1250 р. на угорську територію.¹⁾ На се чекав тільки король Беля IV, який від довшого часу продумував над тим, якби австрійську спадщину загорнути в свої руки. Пімста за провокацію сторонників Германа баденського мала дати оправдане його походу до австрійських країв. В липні 1250 р. впав Беля з величезним військом до Австрії та руйнуючи все по дорожї, загнавсь аж під монастир Маріяцель, який спалив 25 липня.²⁾ Хто знає, чи ціла Австрія не була-б тоді дісталась у руки угорського короля, якби не чеський король Вячеслав, котрому удалось намовити Беля через послів до повороту. Дуже цікаву звістку про се посередництво подає II континуация Санкруденського річника (річник монастиря Сьвятого Хреста). По оповіданню про похід Белі до Австрії 1250 р. читаємо там таке:

„Sed pietas divina que cum irata fuerit novit misereri et parcere, mediante rege Bohemie per internuncios hanc cladem pestiferam interceptit: quod facere iuramento Bela decreverat, ad finem perducere non permisit; unde cum omni suo comitatu est reversus“.³⁾

Ся звістка має для нашої гіпотези незвичайну вартість,⁴⁾ але на жаль, вона так само уривкова й неясна, як звістка Га-

знаємо з жерел австрійських та угорських, а з повагою їх все таки треба числитись. *Terminus non ante quem* є тут похід Белі IV до Австрії 1250 р. (про що нижше), тож перед тим роком не міг відбутись з'їзд в Прешбурзі.

¹⁾ Huber — *Gesch. Öst.* I, с. 524; Lorenz — *D. Gesch.* I, с. 107.

²⁾ *Auctarium Mariaecellense* ad a. 1250. (*M. G. SS.* IX, с. 647): *In die Sti Jacobi combustum et claustrum Celle sancte Marie a Komanis et Ungaris.* Сю дату приймив Huber — *Gesch. Öst.* I, с. 524. Угорські жерела подають про сей похід ледво деякі подробиці. Про те, як також про територію, на якій в Австрії воював Беля *cfr.* згадану монографію Вертнера (*Ungar. Rev.* XIII, с. 369 і далі) і того-ж автора *Negyedik Béla király történeté. Temesvár* 1893, с. 112.

³⁾ *Cont. Sancruc.* II. *Cod.* IV. ad a. 1250. (*M. G. SS.* IX, с. 643). Вертнер приймає сю звістку досить недовіркою, але ближше сього не мотивує (*Ung. Rev.* с. 370). Монографія Вертнера відзначаєть ся взагалі ігнорованням літописних звісток та опираєть ся головню на документові матеріялі.

⁴⁾ Ми перші звернули увагу на сю звістку яко на таку, що може пояснити звістку Галицької літописи про прешбурський з'їзд.

лицької літописи. Се змушує нас рівно-ж до переведення докладної аналізи звістки сего річника.

Передівсім одначе мусимо переконатись, о скільки сей річник заслугує довіря, й чи на його звістку можна покладатись.

Австрійський річник т. зв. „*Continuatio Sancrucensis secunda*“ се безперечно одно з найважніших і найлучших жерел для історії австрійських країв за часів Фридриха II Воевничого, а також для історії австрійського безкоролівя аж до 1266 р.¹⁾ Звістка, яку ми зачитували, походить з четвертого кодексу II континуації Санкруценського річника. Сей четвертий кодекс має значне число варіантів, які мають для австрійської історії в рр. 1245—1251 незвичайну вартість. Таку вартість має й зацитована звістка.²⁾

Вона, подібно як звістка Галицької літописи, сучасна й оповідає про війну Белі IV та про посольство, прислане до нього. Мусимо проте над нею ближше застановитись, бо по всякій правдоподібности, се дві ідентичні звістки. А що кожда з них з окрема має якісь свої спеціальні подробиці, тож порівнюючи їх, постараємось при помочи одної доповнити та вияснити другу.

Звістка II континуації Санкруценського річника оповівши про се, що король Вячеслав намовив Белю через послів до повороту, не подає більше нічого про те посередництво, ба навіть не подає імен послів чеського короля. Саме присланне послів не могло, на нашу думку, вплинути на Белю до тої степені, щоб він зрікшись претенсії до австрійської спадщини, вертав з нічим з походу, який мусів його немало коштувати жертв в людях і грошах, тим більше, що він по звістці австрійського річника присягнув собі, що добуде в сім поході Австрию. Тут мусіло грати ролю щось далеко важнійше, а до вислідження ближшої причини такого скорого мирного полагодження справи можуть нам послужити деякі слова із звістки австрійського річника про посередництво чеського короля.

Застановім ся передівсім над значіннем слова „*mediare*“. Дословно значить воно „посередничити між двома (особливо во-

¹⁾ cfr. Redlich — Die österreichische Annalistik bis zum Ausgang des 13 Jahrhunderts (Mittheilungen des Instituts für österr. Geschichtsforschung III, c. 519).

²⁾ Ibidem c. 521.

рожими) сторонами“.¹⁾ Але ще иньше значінне має се слово. Воно значить також „пересправляти або укладатись з кимсь jako посередник“.²⁾

Тепер що до значіння слова „internuntius“. Воно не означає якогось звичайного посла, що тільки посилаєть ся від одної особи до другої (тут від одного короля до другого), але такого „посла, що має від особи посилаючої повновласть і право в її імени пересправляти з особою, до котрої його післано“.³⁾

За помочию сих значінь слів, ужитих в звістці австрійського річника легко нам уже буде дійти причини так скорого поладження справи і заспокоєння апетиту Белї на австрійську спадщину. Здаєть ся нам, що цілком не помилилось, коли jako таку причину будемо вважати переговори Вячеслава з Белею за посередництвом висланих до нього послів. Сї послї, маючи повновласть від чеського короля, уложили певно з Белею якийсь плян, по всякій правдоподібности плян подїлу австрійської спадщини поміж Чехів та Угрів. Се одно могло, на нашу думку, прихилити Белю до спокійного повороту домів. Звичайна приятельська рада зі сторони чеського короля була-б до сього троха за малою причиною для так ласого на чужї спадщини короля, як Беля IV. На позір виходить із звістки австрійського річника, що король Вячеслав прислав до Белї IV послів з радою, щоб він дав лише спокій нищенню австрійського князівства та вертав домів; тимчасом по докладнійшій застановленю справа представляєть ся так, що причиною повороту Белї на Угорщину були його переговори з Вячеславом, чи з уповажненими послами чеського короля та що в тих пореговорах мусїли вони приобіцяти угорському королеви добру пайку з австрійської спадщини.

¹⁾ cfr. Brinckmeier — Glossarium diplomaticum. Hamburg-Gotha 1863. II, c. 239 sub voce: „vermitteln, durch Vermittelung ausgleichen“.

²⁾ cfr. Du Cange — Glossarium mediae et infimae latinitatis. Niort 1885. V, c. 320 sub voce: „Rem tractare, agere, componere, non ut iudex, sed ut intermedius et sequester“.

³⁾ cfr. Calepinus — Dictionarium undecim linguarum. Basileae 1590. I, c. 789 sub voce: „Qui inter duos medius est ad aliquid transigendum, et modo huic, modo illi per vices nuntiat“. В німецькій мові говорить ся „Unterhändler“, cfr. Klotz — Handwörterbuch der lateinischen Sprache. Braunschweig 1866. II, c. 156 sub voce. Звертаєм увагу, що в середних віках назви: „nuntius“ та „internuntius“ мали иньше значінне, ніж в нових віках, в яких сї назви означають послів папських або цісарських при ріжних дворах європейських володарів.

Пригляньмо ся тепер звістці Галицької літописи, що починаєть ся згадкою про якусь війну Белі IV з Німцями.

„Присла король Угорьскы к Данилу, прося его на помощь: бѣ бо имѣ рать на бои с Нѣмци; иде ему на помощь и приде къ Пожгу“.

Вже при критиці трех згаданих інтерпретацій сеї звістки зазначили ми, що тут не надаєть ся ані рік 1248 та 1249 ані р. 1251, бо в нїяких жерелах нема згадки про яку небудь війну Белі IV в тих роках. Галицька літопись оповідає про війну Белі за австрійську спадщину, як се видно з самої літописи. Про війни Белі, до яких подав причину його апегит на австрійську спадщину маємо звістку лиш під рр. 1250 та 1252 (дальші літа нам не цікаві). З сього можна тут вибрати лише 1250 р. (в котрім Беля виступив у перве оружно з претенсіями до Австрії), бо вже з кінцем 1251 р. австрійські краї були в руках Отокара, а звістка Галицької літописи каже нам виразно, що діяло ся воно тоді, як Австрія та Стирія належали до німецького цісаря. Мусимо отже прийняти, що звістка Галицької літописи починаєть ся оповіданням про похід Белі IV до Австрії 1250 р. і се має бути *terminus non ante quem* для з'їзду в Прешбурзі. Гал. літопись каже вправді, що се була війна з Німцями, але ми згадували ще на початку розвідки, що про якусь війну Белі з Німцями ми нічого не знаємо. Так отже не остаєть ся нам нічого, як прийняти її за австрійський похід Белі 1250 р.

Се можна зробити без найменшого сумніву. Річ цілком ясна, що галицький літописець ужив для означення сего походу Белі IV лише невідповідного (з нашої точки погляду) вислову „рать на бои с Нѣмци“, але під тими Німцями розумів він безперечно Австрійців, як се часто має місце в його літописи. Ми зберемо тут аналогічні місця в Галицькій літописи, де австрійська земля зоветь ся — німецькою землею: „Король же Угорьскый возведе, искаше помощи, хотяше прияти землю Нѣмѣцкую . . . и вдамъ ему землю Нѣмѣцкую и ѣха во Нѣмцѣ с Романомъ . . .“¹⁾ За тим, що літописна війна Белі з Німцями, се його похід до Австрії 1250 р. промовляє й пора року, подана в літописи. Стріча Белі з Данилом в Прешбурзі мала місце в дуже горячий день: „Зной бѣ ве-

¹⁾ Лѣт. по Ипат. сп. с. 545; подібно-ж на с. 554.

ликъ дне того“,¹⁾ пише галицький літописець, отже було літо, а похід Белі до Австрії відбув ся в липні. Пора року, як бачимо, та сама. Причиною походу Белі до Австрії був напад Австрийців на угорську територію; по звістці Гал. літописи Беля воював з Німцями; а що у сего літописця „німецький“ - „австрійський“, тож тут назву „Німці“ годить ся заступити назвою „Австрійці“.

Князь Данило, що по звістці Галицької літописи йшов в поміч угорському королеви, стрічаєть ся з ним в Прешбурзі. Поміч його, як видно із звістки, була непотрібна, бо Беля вже не провадив війни (він з неї правдоподібно що йно вертав), а то з сеї причини: „Пришли бо бяху послы Нѣмѣцкыи к нему“. Дуже можливо отже, що сї послы завернули Белю з походу (як се читаємо в австрійським річнику) і разом з ним прибули до Прешбурга, де стріли ся з князем Данилом, що спізнивсь по всякій правдоподібности з помочію для угорського короля.²⁾

Висше ми вже згадали, що звістка Галицької літописи та II континуації Санкруценського річника по всякій правдоподібности ідентичні. В обох оповідаєть ся про війну Белі IV, в обох перериває Беля війну по сій причині, що до нього прибувають послы.

¹⁾ *ibidem* с. 541. Проф. Шараневич замітив справедливо, що се було „im Hochsommer“, отже в липні або серпні. (Нур.-Chron. с. 59). Докладнійше буде про се мова низше.

²⁾ Ціла власне неясність та уривочність звістки походить мабуть з сього; коли-б Данило був взяв участь в поході Белі, то літописець був би про се широко оповів. Нарали в Прешбурзі, чи там посольство не дотичило Данила, лише Белі, тож маємо тільки подані імена послів (виправді не всіх) і то лише тому, що їм заїмпував галицький князь та його лицарство. Про причину, задля якої правдоподібно спізнивсь Данило з помочію для Белі, було подано висше. Про саму війну Белі літописець не подає ближших відомостей, так що виходило-б з літописи, ніби Беля мав лиш замір іти в похід, але остаточно не пішов, бо до нього прибули послы. Так одначе думати не можна, бо про подібний похід в справі австрійської спадщини ми не маємо ніякої згадки в жерелах. Літописця не інтересував сей похід так само, як і прешбурський з'їзд, бо він не дотичив самого галицького князя. Згадав проте про нього, бо до участі в ньому запросив Данила угорський король, а ближше не описав його, бо Данило не взяв в ньому участи через те, що спізнивсь. Проф. Шараневич переконаний, що Беля пішов був походом в Австрію, не певний одначе, чи в ньому був і наш галицький князь (Нур.-Chron. с. 59).

Що до війни Белі з Німцями, про яку оповідає Галицька літопись, то ми виказали наглядно, що се не що инше, лишень похід Белі до Австрії 1250 р., поданий II континуацією Сан-круценського річника. Тепер мусимо зіставити разом оповідання обох звісток про посольство, яке прибуло до угорського короля. Зачнемо від Галицької літописи.

Галицька літопись подає нам чотирех послів, але по імені називає лише двох: „Ога Гаретеньникъ Пйтовъскый“ і „Гарихъ Порунъскый“. Перший з них, се безперечно „Otto Hardeck von Rettau“,¹⁾ другий, се „Heinrich von Brunne“.²⁾ Оба вони, як звісно, були визначними австрійськими маґнатами. Між послами вичисляє літопись рівно-ж „сольногородського архієпископа“ (в літописи хибно „пискупъ“), але його імені не подає. Знаємо одначе, що сольногородським архієпископом-електом був в тім часі Филип з Каринтії.³⁾ Всі три отже були австрійськими маґнатами і се власне був би ще один доказ за тим, в яким значінню уживає літопись назви „німецький“, бо як бачимо, літопись називає австрійських маґнатів „німецькими послами“.

Може є тут одначе иньша причина, задля котрої галицький літописець назвав австрійських панів німецькими послами. Три згадані учені підносили те, що вони були послами німецького цісаря, бо австрійські краї були тоді в руках цісаря, про що пише наша літопись. Попробуємо однак перевірити справу, чи єї три австрійські пани⁴⁾ могли бути справді послами німецького цісаря (не входимо вже в те, котрого).

¹⁾ cfr. сю назву у Huber-a — *Gesch. Öst.* I, с. 525 і 526; у Шараневича — *Нур.-Chron.* с. 126, нот. 326. Тут здогадуєть ся проф. Шараневич, що літописна назва „Гаретеньникъ“ = „Гартнидикъ“ (*diminutivum*), себто син Гартніда (так звався отець Оттона Гардек). Ми думаєм, що „Гаретеньникъ“ се просто перекручена галицьким літописцем назва „Гардек“, подібно як перекручені назви „Брунне“ на „Порунъскый“, „зальцбурський“ на „Жалошь Пуръскый“. Се тим правдоподібнійше, бо послом міг бути не конче Оттон Гардек син Гартніда, але Оттон син Конрада, брата Оттона старшого, про що нижче.

²⁾ Szaraniewicz — *Нур.-Chron.* с. 6°, також с. 126, нот. 326.

³⁾ Muchar — *Geschichte des Herzogthums Steiermark*, Грац, 1850. V, с. 209; Huber — *Gesch. Öst.* I, с. 526.

⁴⁾ Питанням про „царського воеводу“ займемось вже при кінці розвідки, бо се питання вимагає особливої уваги й його досить тяжко розв'язати.

Зачнім від сольногогородського архієпископа-електа, Филипа. Филип був сестрінком чеського короля Вячеслава,¹⁾ а притім головою сторонництва в австрійських краях, що старалось піддати сі краї під владу чеського короля.²⁾

Що до Оттона Гардек, то австрійських маґнатів того імені було двох. Оттон Гардек, син Гартніда,³⁾ належав рівно-ж до сторонників чеського короля⁴⁾ і його бачимо в хвилі як здобуває Відень Отокар 1251 р., разом з архієпископом Филипом поміж австрійськими маґнатами, що творили прибічну дружину нового австрійського герцоґа.⁵⁾ Другий Оттон Гардек, син Конрада (якого бачимо з попереднім Оттоном в дружині Отокара у Відні⁶⁾) був також сторонником чеського короля Вячеслава. Він помагав сьому королеви в його домашній боротьбі з сином Отокаром.⁷⁾ Рішати тут нам годі, котрий з двох Оттонів був послом до Белі. Досить нам сього, що оба вони були сторонниками короля Вячеслава. Важна тут є й та обставина, що Гардеки з Петав були міністеріялями сольногогородських архієпископів, а крім сего ленниками Филипа,⁸⁾ з яким разом один з Оттонів Гардек брав участь у згаданім посольстві.

Про Генриха Брунне нема ніде виразних доказів, що він був сторонником короля Вячеслава, але й нема противних сьому. Одначе за тим, що він був сторонником Вячеслава, промовляють такі обставини. В посольстві до Белі IV бачимо його, разом з архієпископом Филипом та Оттоном Гардек, сторонниками чеського короля. Що більше, Генрих Брунне подібно як Оттон

¹⁾ Palacky — Geschichte von Böhmen II, 1. c. 136; Bachmann — Geschichte Böhmens I, c. 545, нот. 4; Huber — Gesch. Öst. I, c. 526.

²⁾ Lorenz — D. Gesch. I, c. 109.

³⁾ Szaraniewicz — Hyp.-Chron. c. 126, нот. 326.

⁴⁾ Lorenz — Österreichs Erwerbung durch Ottokar von Böhmen (Zeitschrift für die österreich. Gymnasien 1857) c. 106; Huber — Gesch. Öst. I, c. 525; cfr. також Muchar — Gesch. d. H. Steierm. V, c. 233.

⁵⁾ Huber — Gesch. Öst. I, c. 526; Lorenz — Öst. Erw. c. 110.

⁶⁾ ibidem.

⁷⁾ Cont. Sancruc. II. ad. a. 1249. (M. G. SS. IX, c. 642). Otto comes, filius comitis Conradi de Hardekke, et quidam ministeriales Austrie, faventes seniori regi Bohemie, occupaverunt dolo civitatem Znomy, que fuit filii sui regis iunioris..

⁸⁾ Meiller — Regesta archiepiscoporum Salisburgensium, нпр. c. 155, ч. 67: fidelis ecclesiae Hartwicus de Hardekke. Про надання ленна родині Гардек Филипом cfr. Muchar — Gesch. d. H. Steierm. V, c. 209; також Szaraniewicz — Hyp. Chron. c. 126, нот. 326.

Гардек, походив з родини міністеріялів сольногородських архієпископів.¹⁾ Мусів проте й він, подібно як і иньший міністеріяль сольногородський Оттон Гардек та їх обох зверхній пан, архієпископ Филип, бути сторонником чеського короля Вячеслава.

З сього, що подано про сих трех послів можна наглядно переконатись, що послами німецького цісаря вони ніяк не могли бути.²⁾ Заходить проте питання, чийми?

До розв'язання сього питання може нам послужити як раз звістка II континуації Санкруценського річника, де кажесть ся, що Беля IV перервав свій похід „*mediante rege Bohemie per internuncios*“. Ми бачили, що сольногородський архієпископ-елект Филип та його оба міністеріялі Оттон Гардек і Генрих Брунне (сей остатній по всякій правдоподібности) були сторонниками короля Вячеслава. Рівно-ж доказали ми, що війна Белі з Німцями Галицької літописи та його похід до Австрії 1250 р. австрійського річника, се одно й те саме. З тої причини й обі звістки про посольство до Белі мусять бути ідентичні. В звістці австрійського річника сказано, що се були послі чеського короля; в звістці Галицької літописи сього нема сказаного, але маючи тут подані імена послів ми могли переконатись, чийми властиво сторонниками вони були. Переконавшись, що були вони сторонниками чеського короля, можемо тепер цілком сміло твердити, що в посольстві короля Вячеслава, про яке згадує австрійський річник, були згадані Галицькою літописю три австрійські маїнати. Ми знаємо, що від 1249 р. укладав Вячеслав в справі добуття для себе австрійської спадщини ріжні пляни з австрійськими панами, своїми сторонниками³⁾; тож коли тепер по причині походу Белі 1250 р. справа австрійської спадщини, до якої Вячеслав мав великі претенсії, ставала

¹⁾ Meiller — Reg. arch. Salisb. c. 232, ч. 275 ad a. 1223: Der Salzburgerische Ministeriale Hartwich von Prunne. Се здаєть ся батько Генриха, як здогадуєть ся Шараневич — Нур-Chron. c. 126, нот. 326.

²⁾ Можлива ще така обставина, що вони були цісарськими послами „*ex officio*“. Але чи ж до такого посольства цісар був би вибирав собі неприхильних людей? Таж нпр. про Филипа та Оттона Гардек знаємо певно, що вони все були прихильними чеському королеви. В сій справі відсилаємо цікавих до Lorenz-а та Huber-а, які її докладно обговорюють. Ціла гіпотеза проф. Шараневича має на цілі прослідити, чи се посольство не було власне посольством „*ex officio*“ супроти німецького цісаря, одначе результати сеї гіпотези не лиш що не певні, але їх годі назвати навіть правдоподібними.

³⁾ Lorenz — D. Gesch. I, c. 86; Huber — ~~1842~~ Gesch. Öst. I, c. 525.

непевною, і його плани могли обернутись в ніщо, він уважав найвідповіднішим ужити до посольства, яке мало на меті намовити Белю аби відступив за границі Австрії та приступив до переговорів, — в першій лінії свого сестрінка, архієпископа Филипа, що може вже на власну руку взяв собі за товаришів своїх міністериялів, Оттона Гардек і Генриха Брунне.¹⁾

По сім можемо вже твердити, що назва „німецькі“ послы, ужита галицьким літописцем в значінню „австрійські“ (так як війна з „Німцями“ значить війну з „Австрійцями“, чи похід до „Австрії“), а не для означення послів німецького цїсаря.

Тепер мусимо ще переконатись, чи сї австрійські пани, сторонники чеського короля могли в тім часї (1250 р.) бути в посольстві, се б то — чи їх ітінерар дозволяє на таке твердження. До сього маємо досить скупиий жерельний материял, всеж таки думаємо, що й він вистарчить до виказання правдивости наших поглядів.

Про архієпископа Филипа знаємо, що дня 1 червня 1250 р. пробував він в своїй кріпости Фонсдорф в Стирії і тут було присутне велике число висшого духовенства та сьвітських магнатів з австрійських країв.²⁾ Коли-ж Беля в липні 1250 р. впав до Австрії та загнавсь аж під Маріяцель, Филип і собі впав з великим числом своїх міністериялів і ленників (вони були зібрані у нього в Фонсдорфі) в долину горішньої Анїзи провадом Мандліні, заняв міста Авссе, Гальштад, Гогс-Варт і загнав ся аж по митницю Роттенман.³⁾ Тут як раз могло до нього на-

¹⁾ Филип був чоловік вельми енергічний, а своїми ділами надававсь радше на сьвітського князя, ніж на князя церкви. Се підносить нпр. Muchar — *Gesch. d. H. Steierm.* V, с. 227; Szaraniewicz — *Нур.-Chron.* с. 61. Може власне й по тій причині ужив його Вячеслав до сього важного для нього посольства. З грамот Вячеслава з р. 1250, які до нас дійшли, можемо бачити, що від червня до вересня перебував він в Праї, cfr. Erben — *Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae* I, с. 579: dat. Pragae X. Kalendas Julii (22/6); с. 580: dat. Pragae Kalendis Sept. (1/9). Звідти здаєть ся вислав він гонців до Филипа, щоб сей удався до Белі зі згаданою міснею.

²⁾ Muchar — *Gesch. d. H. St.* V, с. 231 (і нот. 1 на с. 232). Здаєть ся, що тут перебував Филип цілий рік 1250 аж до свого походу в долину Анїзи: про се можна здогадувати ся з виданої ним тут грамоти; cfr. Pusch u. Fröhlich — *Diplomataria sacra ducatus Styriae* I, с. 323, ч. 32: Actum in Vonstorff IV. Idus Feb. (10/2).

³⁾ Thomae Ebendorf. de Haselbach *Chron. Austr. ad a. 1250* (Pez — *Scriptores Rerum Austriacarum* I, с. 728) так пише про Филипа: . . . plurimam partem Styriae sibi vindicaverat, ut Vallis Anasi

спіти поручення від чеського короля, щоб удався з посередництвом до Белі, який воював недалеко, бо в поріччю Анізи й Мури, від Маріяцель аж до Мірццуншляг.¹⁾

Що до Оттона Гардек і Генриха Брунне, то про них нема грамот, з яких ми могли-б дізнатись, де вони обертались 1250 р. і чи могли взяти участь в посольстві разом з Филипом. Ми знаємо лиш те, що так в Фонсдорф, як і в поході Филипа в долину Анізи було багато його міністеріялів та ленників, тож ледво чи можна сумніватись, щоб там не було й обох згаданих міністеріялів. Їх власне взяв собі Филип за товаришів.

Звістка австрійського річника кінчить ся тим, що Беля IV за намовою послів чеського короля полишив границі Австрії. Галицька літопись не каже нам виразно, по якій причині Беля перервав похід. Ми знаємо лиш те, що князь Данило, котрий ішов йому в поміч, не йде дальше як до Прешбурга, а то по тій причині, що тут прибули до Белі послы. З сього одначе можна догадатись, що: 1) Данило мав іти ще дальше, поза Прешбург, се б то до Австрії, 2) що не пішов там длятого, бо Беля, котрий ще перед прибутем Данила вирушив у похід,²⁾ вертав з Австрії, очевидно за намовою тихже послів. Про те нема, як сказано, виразної згадки в Гал. літописи, але се можна доповнити звісткою австрійського річника. Галицький літописець згадує за те про прибуття послів аж до самого Прешбурга та подає причину сього прибуття тими словами: „бѣ бо царь обьдержа Ведень, землю Ракушьску и Штирьску: Герцюкѣ

mutae in Rottenmann... cfr. також Chron. Salisburgense ad a. 1250. (ibidem c. 362) і Annales Sti Rudberti Salisb. ad a. 1250 (M. G. SS. IX, c. 791). Про територію, яку заняв в Сирії Филип cfr. ще Steierische Reimchronik (Pez — SS RR. Austr. III, c. 31), до серж Huber-a — Die Steierische Reimchronik und das österreichische Interregnum (Mittheil. d. Inst. f. öst. Gesch. IV. c. 43). З літератури cfr. Muchar — Gesch. d. H. St. V, c. 235 — 236. Шараневич зауважив, що сей похід відбув ся тоді, „als zu gleicher Zeit Bela IV. einen Verwüstungszug in die Mark. Östr. unternahm“ (Hyp.-Chron. c. 127, нот. 330). Докладнійшої дати походу Филипа жерела не подають.

¹⁾ Про територію, на якій воював Беля cfr. особливо монографію Вертнера — Die Regierung Bela's des Vierten (Ung. Rev. XIII c. 369 і далі).

²⁾ Що Беля не чекаючи на поміч Данила вирушив у похід, заким остатній прийшов, можна толкувати тим, що йому прийшлося мабуть задовго ждати на Данила. Бо й не так скоро міг наспіти Данило вже по причині значної просторои, а ще крім сього, як ми висше згадувались, він ждав мабуть своїх полків, що були в Товтивилом на Литві.

бо уже убьенъ бысть“. В звістці австрійського річника нема згадки про дальшу акцію послів чеського короля.

З речення „бѣ бо царь...“ виходить, що події занотовані у звістці Галицької літописи, се б то війна Белі IV та з'їзд в Прешбурзі мали місце тоді, як німецький цісар мав в руках оба австрійські краї. З огляду на се, як також і на назву „німецькі послы“, три висше згадані історики пояснили хибно, що послы, які прибули до Прешбурга, були послами німецького цісаря. Але ми вже доказали, що такими вони ніяк не могли бути, тож тут сеї справи не будемо доторкатись, тільки додамо з нашої сторони ще один аргумент для означення хронології подій.

Проф. Грушевський означив час літописних подій також на основі речення „Герцюкъ бо убьенъ бысть“, якому слово „уже“ надає на його думку такого значіння („уже“ в Історії Укр.-Руси III, с. 550, нот. до с. 165 подане розстріленими буквами), що згадані події мали місце „невдовзі“ по смерті остатнього Бабенберга, (се є вже навіть 1248 р.). Се твердження змушує нас до глибшого застановлення над значінням слова „уже“, бо воно відграє тут важну роль в означенню хронології, як се бачимо з виводу проф. Грушевського.

На нашу думку слово „уже“ означає тут в сїм місці якраз щось противне, ніж се, що подав проф. Грушевський. Літописець ужив сього слова в тїм значіню, що „уже — давно“.¹⁾ З сього показуєть ся, що галицький літописець з'ївно-рував передівсім ефемеричне опанованне Відня Германом баденським та подав у своїй звістці, що австрійські краї ще в хвилі прибуття посольства до Белі IV (се б то протягом кількох літ від смерті Фридриха II Воевничого) були в посіданню цісаря Фридриха II, що було солию в оці таких сусідів, як Вячеслав та Беля. Воно й не противить ся історичній дійсности, бо, як ми висше згадували, в р. 1250 в часі нападу Белі на Австрію завідував обома австрійськими краями в імени цісаря граф Майнгард з Гориції, на що проф. Грушевський не звернув належної уваги.

Тепер що до властивого значіння речення „бѣ бо царь обьдержа Ведень.. убьенъ бысть“. Тут, як ми думаєм, хотів літописець сказати, що власне тому прибули послы до Прешбурга,

¹⁾ cfr. Miklosich — Lexicon palaeoslovenico-graeco-latinum. Vindobonae 1862—1865 (2 вид.) с. 1043 sub voce: „оуже“ (шукати треба на с. 1029 під „оу“) = ὅδη, iam, „πάλαι“. Німець каже „schon längst“.

що цісар ще так довгий час по смерті австрійського герцога держав Австрію та Стирию в своїм виключнім, на думку сусідів — цілком неправним володінню.¹⁾ Цілю посольства Вячеслава до Белі було по звістці австрійського річника — намовити остатнього до полишення границь Австрії. Із звістки Галицької літописи можна звістку австрійського річника доповнити ще о стільки, що сі послі удались з угорським королем аж до Прешбурґа, щоб там нарадитись над дальшою долею австрійської спадщини супроти сього, що її ще до сеї пори тримав німецький цісар. Що сі послі мали з Белею укладатись в справі австрійської спадщини, се видко вже по части й з деяких слів звістки австрійського річника (про що ми вже мали нагоду говорити висше,²⁾ хоч про якісь дійсні переговори їх з Белею згаданий річник не подає звістки.

В реченню „бѣ бо царь...“ годить ся отже бачиги при чину прибуття послів (се-ж ясно видно з самої літописи), а не пояснення галицького літописця, від кого се посольство походило. З природи річи справа, кому має дістатись австрійська спадщина, припала до рішення двом найблишим і наймогутнішим сусідам, королям чеському та угорському. Низше побачимо, що в сій справі забрав голос по всякій правдоподібности ще й третій рівно-ж близький, хоч і менше могутий сусід.

З черги маємо зайнятись питанням, хто то був сей літописний „царський воевода“, якого бачимо в Прешбурзі разом з послами чеського короля. Але що се питання далеко трудніше до вияснення, ніж питання про трех иньших послів, длятого будемо старались розв'язати його по змозі при самім кінці нашої розвідки. Тепер попробуємо, як лише можна докладно означити пору, в якій міг мати місце з'їзд в Прешбурзі по поході Белі IV до Австрії.

Докладнішу дату для походу Белі до Австрії 1250 р. знаходимо лише в річнику монастиря Маріяцель, а то по сій причині,³⁾ що сей монастир спалено підчас сього походу (д. 25 липня).

¹⁾ Коли-б можливо було прийняти варіант „одинъ“ код. XII., то в сім реченню можна б добавувати те, що літописець попри причину прибуття послів хотів нам подати погляд претендентів до австрійської спадщини на неправність виключного посідання її цісарем.

²⁾ При інтерпретації слів „mediare“ і „internuntius“.

³⁾ Auctarium Mariaecellensae ad a. 1250 (M. G. SS. IX, c. 647).

здасться наспіли посли від Вячеслава, які намовили угорського короля до повороту. Сей поворот міг наступити з кінцем липня або з початком серпня, по чім відбув ся згаданий з'їзд в Прешбурзі, де прибув князь Данило. Напевно годі нам сказати, чи сей з'їзд відбув ся з кінцем липня, чи з початком серпня. Для 1250 р. не маємо навіть ітінераря Белі IV крім однієїнької дати його побуту під Маріяцель.¹⁾ Вправді маємо деякі грамоти Белі з сього року (нас тут інтересують грамоти з липня й серпня), але в них крім дати року, місяця й дня нема поданого місця побуту короля Белі. І так маємо грамоту Белі з дня 22 липня 1250 р.,²⁾ далше вже аж з дня 1 серпня 1250 р.;³⁾ згадати треба ще й про грамоту з 11 серпня.⁴⁾ Що до грамоти з 22 липня, то годі припустити, щоб вона була виставлена на Угорщині супроти сього, що Беля вже 25 липня був в Австрії під Маріяцель. Припустити можна, що або виставлялась Белею в часі його походу в похідній канцелярії,⁵⁾ або в часі його не-присутности таки на Угорщині уповажненим до сього канцлером.⁶⁾ По спаленню Маріяцель воював ще Беля далше аж під Мірццусляг, а се забрало йому ще досить часу. Між 25 липня і 1 серпня могли з'явитись тут у нього посли чеського короля, потім вже Беля вернув домів. Про грамоту Белі з 1 сер-

¹⁾ Ітінерар Белі IV уложив на підставі його грамот Вертнер в двох монографіях — *Die Regierung Bela's des Vierten* в уступі „*Bela's des Vierten Aufenthaltsorte*“ (*Ung. Revue* XIII с. 480—482) і *Negyedik Béla király történeté. Temesvár 1893* (сfr. тут *Függelek I: IV. Béla tartózkodásai*). В одній (с. 481) і в другій (с. 189) нема для 1250 р. поданого ані одного місця побуту Белі IV.

²⁾ Fejer — *Codex diplomaticus Hungariae*. IV, с. 62: *Undecimo Kalendas Augusti*.

³⁾ *ibidem* с. 59: *Kal. Augusti*.

⁴⁾ *ibidem* с. 67: *Tertio Idus Augusti*.

⁵⁾ Се-ж неможливе зі згляду на значну просторонь, щоб Беля 22 липня був на Угорщині, а вже 25 під Маріяцель, коли возьмемо під увагу ще й те, що він займався по дорозі нищенням околиці Австрії. Що Беля виставляв сам грамоти навіть в часі походу в похідній канцелярії, про се дізнаємось з його другого походу до Австрії 1252 р., серед якого Беля виставляв грамоти, як сказано, поза границями Угорщини, під Віднем. Дати сих грамот сfr у Вертнера в ітінерарях Белі (*Ung. Rev.* XIII с. 481; *Neg. Béla kir. tört.* с. 189 ad a. 1252).

⁶⁾ Хоч нпр. із дипломатичної формули в грамоті Белі з 1 серпня 1250 р.: „*Datum per manus Magistri Achillei, Albensis Praepositi, aulae nostrae Vice-Cancellarii*“ (Fejer — *Cod. dipl. Hung.* IV, 2, с. 59) такого виводу з цілковитою певністю робити не можна.

пня все ще таки трудно припускати, щоб вона могла бути виставлена на Угорщині, а тим самим перед 1 серпня не можна ще класти повороту Белі домів. З другої сторони годі вже перетягати його поворот на Угорщину поза 11 серпня, з якого маємо також грамоту Белі. Вона вже могла бути виставлена Белею на Угорщині, тож можна припустити, що Беля перед 11 серпня вертав домів з австрійського походу на Прешбурзі разом з послами короля Вячеслава і в Прешбурзі стрів ся з князем Данилом, що спішив йому на поміч. В кождім разі сю стрічу треба покласти найдалше на серпень, бо по звістці Галицької літописи вона мала місце в дуже горячий день, отже в кождім случаю було ще літо.

Ми вже старались доказати, що три австрійські маїнати, подані в звістці Гал. літописи яко німецькі послы, не могли ніяк бути послами німецького цісаря та що були вони послами короля Вячеслава, присланими ним до угорського короля в справі дальшої долі австрійської спадщини. Але між тими послами згадуєть ся якийсь „воевода царевъ“. Се також було одним із аргументів за тим (в гіпотезах наших попередників), що згадане посольство походило від німецького цісаря. Воно дуже дивне а притім цікаве, що цісарський воевода міг робити між послами, сторонниками й послами чеського короля, які прибули нарадитись з Белею IV над способом видобуття австрійської спадщини з рук цісаря. Справа, як ми вже кілька разів в тягу розвідки підносили, представляє значні труднощі і вяснення її буде тільки гіпотезою, хоч і дуже правдоподібною та не лишеною всякої підстави. Всі факти, які ми зібрали до вяснення сього питання, промовляють виключно за такою гадкою, яку ннзше подаємо.

В горі було подано, що одною з причин походу Белі IV до Австрії 1250 р. був напад деяких сторонників Германа баденського на угорську територію. Також згадували ми про неясну політику цісарського намісника Австрії, герцога Оттона баварського супроти свого зверхника, німецького цісаря Фридриха II: він попирав свого сестрінка Германа баденського у його заходах около заволодіння австрійськими краями. В наслідок походу Белі міг вже Герман напевно розпрощатись зі своєю милою надією на те, щоб коли небудь міг вийти в тревале посідачне згаданих країв. Дуже отже можлива річ, що Оттон баварський, котрий в 1249/50 р. уступив був із становища цісарського намісника Австрії, а тим самим був зовсім свободний

у своїм поступованню (хоч і перед тим, як ми бачили, він не багато зважав на свій уряд цісарського намісника), старався поладнати справу дипломатичною дорогою. До сього міг його спонукати з одної сторони вище згаданий компроміс, який він був уложив з Германом баденським, з другої його власні пляни що до австрійської спадщини. Нам звісні аспірації Віттельсбахів до австрійської спадщини якраз в рр. 1249 і 1250.¹⁾ Оттон баварський старався здобути щось із сеї спадщини для свого сина Генриха, зятя Белі IV, а знаємо, що 1251 р. Стирийці самі прислали навіть послів до Генриха, пропонуючи йому стирийську князівську корону.²⁾ Коли не клопотався Оттон про Германа, так мусів мати власні пляни. Беля IV був тестем його сина Генриха, тож нічого кращого не міг Оттон вчинити, як в тій критичній хвилі удатись до свояка і просити в нього помочи для здобуття якоїсь частки з австрійської спадщини. Через те, що крім послів короля Вячеслава, прибув до Белі й герцоґ Оттон баварський і то в тій самій справі, що вони, поставлено в Прешбурзі на деннім порядку справу спадщини по Бабенберґах і тут уложено собі правдоподібно плян поділу австрійських країв. Мав він випасти не лише на користь королів угорського та чеського, але й на користь Германа баденського, за інтервенцією його свояка (вуя), бувшого цісарського намісника Австрії, герцоґа Оттона баварського, що також прибув до Прешбурґа.³⁾

¹⁾ Cont. Garst. ad a. 1249 et 1250. (M. G. SS. IX, c. 599). Це з натиском підносять Губер в студії: Die Steierische Reimchronik (Mitth. d. Inst. IV, c. 50).

²⁾ Riezler — Gesch. Baierns II, c. 92. Генрих оженився з донькою Белі IV вже коло 1247 р. cfr. Wertner — Die Reg. Bel. d. V. (Ung. Rev. XIII, c. 368).

³⁾ Оттон бав. уступив зі становища цісарського намісника Австрії з поч. 1250 р.; тимчасом в звістці Гал. літописи, яку ми кладемо на 2-гу пол. 1250 р., приходять царський воевода, і ним по нашому здогаду був власне той Оттон. Нам здається, що і по його уступленню ніщо не перешкаджало сьому, аби по традиції звали його й далі, бодай якийсь час цісарським намісником (тим більше, що новий намісник і даліше резидував в Грацу). Від часу його уступлення минуло ледво пів року. Крім сього він був безпосереднім сусідом Австрії та подібно як король Вячеслав поіставав в вічних контакті з австрійськими панами, яких йому треба було мати по своїй стороні з огляду на сина. Що до сього, що галицький літописець міг прикласти і в 1250 р. такий титул до Оттона, то ми не можемо вимагати від нього в сій справі великої докладності. Вже те саме, що літописець не подав імена воеводи, виправдує його з сього перед нами. Галицький літописець міг чути або сам про те на з'їзді, або

Коли-ж Оттон, не зважаючи на компроміс, не дбав вже про Германа, тільки про власні користи, то міг він тут старатись про якусь частину австрійської спадщини для свого сина Генриха, чому Беля IV немав би причини противитись, бо як ми висше згадували, Генрих був його зятем.

Що до ітінераря Оттона баварського, то він по причині малого числа грамот, виставлених Оттоном 1250 р., не може бути докладним. Всього знаємо лиш тільки, що Оттон пробував 15 цвѣтня 1250 р. в Вельбурзі¹⁾, 10 липня в Реґенсбурзі²⁾ і тамже аж 18 грудня.³⁾ Від 11 липня аж до 17 грудня 1250 р. не знаємо, де пробував Оттон. Се одначе не відбирає нам підстави до припущення, що Оттон прибув в серпні 1250 р. до Прешбурґа і, подібно як князь Данилс, застав там послів чеського короля.⁴⁾

Історичні події, що наступили по поході Белі до Австрії 1250 р., потверджують в значній мірі наші здогади що до можливости прешбурського з'їзду та його ухвал (які ми висше з певною правдоподібністю подали), як також що до особи царського воеводи Галицької літописи.

міг довідатись від когось з руських учасників з'їзду, що Оттон бав. був цісарським намісником та подав його з такою гідністю у своїй звістці. Цікаво, що літописець звернув при двох послах, присутних в Прешбурзі, більше уваги на їх гідність, ніж на імена, яких зовсім не подав (царський воевода і архієпископ сольногогородський), підчас коли двох иньших послів подав з іменами, навіть мало перекрученими; се мабуть тому, що для них не написав якоїсь гідности, яку був би подав замість імен. Що до самої гіпотези про Оттона, то хтоб хотів на його місце поставити якогось иньшого воеводу, той мусів би передовсім признати посольство в Прешбурзі таки посольством німецького цісаря, а через те мусів би губитись в здогадах, що не допровадили-б розуміть ся до ніяких конкретних, ба навіть правдоподібних результатів, длячого три австрійські маїнати, стороники чеського короля, мали перестати бути такими (як се бачимо в гіпотезі проф. Шараневича), чого в дійсности не було.

1) Böhmer — Wittelsbachische Regesten с. 23.

2) Lang — Regesta sive rerum Boicarum authographa. II, с. 432: Ratisponae VI. Id. Julii, Ind. VIII; Böhmer — Witt. Reg. с. 23.

3) Lang — Reg. Boica II, с. 436: Ratisponae XV. Kal. Januarii, Ind. VIII.

4) Австрійський річник не згадує про ніякого цісарського намісника в посольстві до Белі. Він подав лиш звістку про послів чеського короля, але дальшою їх судьбою не интересуєть ся. Можливо отже, що Оттон бав. прибув до Прешбурґа осібно, так як галицький князь Данило, а через те, подібно як і сей остатній, не діставсь до звістки австр. річника.

Герман баденський умер 4 жовтня 1250 р. (як здасть ся, наслідком отруї).¹⁾ Тоді Оттон баварський післав зараз свого сина Людвика до Австрії, а сей зайнявши її і спонукавши деяких міністериялів до признання себе австрійським герцоґом, вернув назад до Баварії.²⁾ Се подало чеському королеви причину до енергічної акції в справі придбання австрійської спадщини для свого дому. Він та його син Отокар рушили вже з початком 1251 р. до границь Австрії, не стрічаючи там ніякого спротивлення.³⁾ Аж в самій Австрії виступив против них герцоґ Оттон баварський. Одначе він не міг видержати сильного напору Чехів. Ціла Австрия дісталась в руки чеського короля, а його син Отокар заняв 12 грудня 1251 р. сам Відень.⁴⁾ Се знов спонукало Белю, що він в маю 1252 р. рушив походом на Австрию, а в червні вже стояв табором під Віднем.⁵⁾

Се все дає нам підставу до таких здогадів. По нарадах в Прешбурзі мали правдоподібно інтересовані приступити до виконання своїх ухвал що до австрійської спадщини. Ми висловили здогад, що Оттон баварський старав ся дістати дещо із сеї спадщини для Германа баденського, а коли ні, то для своєї родини. В першім випадку він міг по смерті Германа уважати єї ухвали необовязковими більше для себе, в другім випадку міг побоюватись, чи так ласий на сю спадщину чоловік, як Вячеслав, додержить обітниць і чи сам не схоче всього собі загорнути, що й опісля сталось. А може й сам волів собі всю спадщину забрати. Одно або друге могло власне дати йому причину до з'їноровання прешбурських ухвал (по мисли яких акція в справі спадщини мала бути правдоподібно спільна) і до ведення акції на власну руку, чого доказом служить похід його сина Людвика до Австрії. Можливо, що сим недодержанням умови образив ся передівсім король Вячеслав, бо він не оглядасть ся вже на нікого, лише сам для себе займає цілу Австрию. Проти сього, що вчинив Оттон

¹⁾ Huber — Gesch. Öst. I, c. 524.

²⁾ ibidem c. 525.

³⁾ Lorenz — D. Gesch. I, c. 90.

⁴⁾ *Canonicorum Pragensium Cont. Cosmae ad. a. 1251* (M. G. SS. IX, c. 173): *Austria subdidit se regi Bohemorum Wenceslao, ad cuius possessionem habendam missus est filius regis Prziemysl, qui intravit civitatem Viennam et alias civitates, et urbes et castella*; cfr. до cero Huber — Gesch. Öst. I, c. 526 і 527.

⁵⁾ Wertner — *Die Reg. Bel. d. V.* (Ung. Rev. XIII, c. 370 і 481; його-ж *Neg. Béla kir. tört. c. 189*; Huber — Gesch. Öst. I, c. 529).

бав., Беля не реагував, бо ж се був батько його зятя, тож з ним дуже легко прийшло ся-б поділитись австрійською спадщиною (можливо навіть, що Беля був в змові з Оттоном). За те король Вячеслав, що явно стремів до загарбання всеї спадщини в свої руки, не давби собі її легко видерти, коли вона йому вже раз дісталась. Се знав добре Беля і тому мусів ладити новий похід до Австрії. Военна акція Белі та Оттона в сій боротьбі з Вячеславом 1252 р. була спільна так само, як і в р. 1253, коли бачимо формальну коаліцію Белі IV, Оттона баварського, князя Данила та Болеслава Стидливого, в цілі заатакування Вячеслава в його власнім краю.¹⁾

Ся боротьба могла мати яко причину якраз недодержання ухвал з'їзду в Прешбурзі одною чи другою стороною учасників сього з'їзду.

У Львові, в листопадї 1902 р.

¹⁾ Про сю коаліцію cfr. Riezler — Gesch. Baierns II, с. 93; Грушевський — Іст. Укр.-Руси III, с. 166. Згадку про боротьбу Белі IV і Вячеслава 1252 р. маємо в Галицькій літописи під р. 1254 і її то треба уважати безпосереднім продовженням звістки про прешбурський з'їзд (cfr. нашу „Відповідь рецензентови Н. М.“ — Руслан“ 1902, ч. 63).

Н. М. (Молчановський), рецензент нашої розвідки в її першому виданні, ідентифікує літописний з'їзд в Прешбурзі з угодою Белі IV та Отокара в Прешбурзі 1254 р. („Кіевская Старина т. LXXVI, 1902, I, бібл. с. 39). Ми вказали у своїй „Відповіді“ („Руслан“ 1902, ч. 63), що таке ідентифікування неможливе з сього згляду, що літописний з'їзд мав місце тут тоді, як австрійські краї належали ще до німецького цісаря, а до нього не належали вони вже навіть 1251 р., а не то 1254.